

CULTURAL ROUTES OF THE COUNCIL OF EUROPE – AN UNTAPPED OPPORTUNITY FOR PRESENTING BULGARIAN CULTURAL AND HISTORICAL HERITAGE

Elka Zlateva

Cyrillo-Methodian Research Centre, Bulgarian Academy of Sciences, Bulgaria

Abstract: *The Cultural Routes Programme of the Council of Europe, launched in 1987, is a "journey through space and time" uniting European citizens through cultural diversity and shared values. Its mission is to protect cultural and natural heritage, to promote intercultural dialogue and a common European identity. To date, 48 European cultural routes have been certified, yet Bulgaria's presence on this pan-European cultural map is notably absent. This report explores the country's potential to actively join the Programme and problematizes the need for common and coordinated efforts between state and local authorities in partnership with business and research centres to better integrate, preserve and socialise Bulgaria's tangible and intangible cultural heritage at European level.*

Keywords: *Cultural Tourism; Cultural Routes; Cyril and Methodius.*

КУЛТУРНИТЕ МАРШРУТИ НА СЪВЕТА НА ЕВРОПА – ЕДНА НЕОПОЛЗОТВОРЕНА ВЪЗМОЖНОСТ ЗА ПРЕДСТАВЯНЕ НА БЪЛГАРСКОТО КУЛТУРНО-ИСТОРИЧЕСКО НАСЛЕДСТВО

Въведение

Програмата за културните маршрути на Съвета на Европа (СЕ) стартира през 1987 г. като едно „пътешествие във времето и пространството“, което свързва европейските граждани в духа на културното многообразие и споделените ценности, поставяйки си за цел опазването на културното и природното наследство и насърчаване на межкултурния диалог. Тя представлява политически инструмент за насърчаване на междупоколенческото предаване и културната дипломация, но и иновативен подход за развитието на устойчиви местни, регионални и трансгранични туристически продукти. Ежегодно по програмата се провежда процедура за сертифициране на културни пътища и пътеки, маркиращи културни традиции и феномени, които пресичат националните граници и допринасят за формирането на европейската културна идентичност.

През 2021 г. „Пътят на Кирил и Методий“ стана един от 48-те културни маршрута на Съвета на Европа, а кирилometодиевската писмена, религиозна и културна традиция още веднъж бе призната за неделима част от европейското културно наследство. Натрупана в хода на времето под формата на църковни и светски празници, научни и образователни програми, арт фестивали и събори, поклоннически пътувания и пр., тази традиция има многопластов характер и

специфични проявления в различни общности и региони. Следи от делото на Славянските първоучители и техните ученици има в 21 европейски държави, а потенциалът за развитие на маршрута като мрежа за научно, образователно и културно сътрудничество е значителен (Barlieva, 2020).

Кирило-Методиевският научен център при Българската академия на науките (КМНЦ–БАН) допринесе за сертифицирането на маршрута в рамките на общите усилия на създадената за целта едноименна международна асоциация¹ и реализира поредица от научно-образователни и популяризаторски инициативи, подкрепящи неговото развитие (Barlieva, 2023). Активното участие в тази мащабна програма на Съвета на Европа ни позволи да погледнем отблизо нейната структура и начин на функциониране, но и да осъзнаем колко невидимо е присъствието на България и нейното културно-историческо и природно наследство на европейската културна карта. Този процес разкри и значителния, но недостатъчно оползотворен потенциал за сътрудничество между научните центрове, университетите, музеите, държавните и местни власти, както и браншовите организации в областта на културния туризъм и свързаните с него индустрии (Bokova, 2022), (Ganeva-Raycheva et al., 2022).

За програмата

Подписаната през 1987 г. Декларация от Сантяго де Компостела поставя началото на инициативата за културните маршрути на Съвета на Европа. Идеали като свобода, справедливост и вяра в прогреса са посочени в текста на декларацията като фундаментални принципи, даващи облика на съвременна Европа и формиращи „специфичната европейска идентичност“. Колективната памет в споделеното европейско пространство се съхранява благодарение на „културни пътища и пътеки, които преодоляват разстоянията, границите и езиковите бариери“². Основен акцент е поставен върху съживяването на един от легендарните средновековни поклоннически маршрути, водещ до катедралата в испанския град Сантяго де Компостела, където според църковната традиция се съхраняват мощите на св. ап. Яков Зеведеев. Направен е паралел между вярата, вдъхновявала през вековете поклонници от различни региони и етноси да извървят *El Camino* в името на общата цел, и съвременните ценности като толерантност, уважение към другите, свобода и солидарност. Подчертано е значението на междупоколенческото предаване и включването на младите хора в опазването и развитието на материалното, нематериалното и природното наследство.

¹ Асоциация „Европейски културен маршрут на св. Кирил и Методий“ е създадена през 2013 г. като юридическо лице с нестопанска цел и със седалище в гр. Злин, Чехия, обединяващо образователни, академични, културни институции, местни власти, туристически организации от 10 страни, ангажирани с израждането на маршрута. КМНЦ–БАН е пълноправен член на организацията от 2020 г., а през 2023 г. към нея се присъедини и Археологическият музей „Велики Преслав“, вж. [Available at: <https://www.cyril-methodius.cz> (last view: 09-08-2024)].

² The Santiago de Compostela Declaration, 23 October 1987, Available at: <https://rm.coe.int/16806f57d6> (last view: 09-08-2024).

Пътят на св. ап. Яков става символичен и референтен модел за бъдещите действия, който активира механизма за междуправителствено сътрудничество. Съветът на Европа отправя препоръка към всички страни-членки да насърчат разработването на подобни културни маршрути и създава политически инструмент за подкрепа на тази инициатива – Програмата за културните маршрути на Съвета на Европа (Cultural Routes of the Council of Europe Programme). Тя е утвърдена в резолюция на Комитета на министрите на СЕ от 1998 г., където са определени нейните основни цели, тематични области и критерии за оценяване на кандидатурите (Council of Europe (1), 1998). През същата година е създаден и Европейският институт за културни маршрути (European Institute on Cultural Routes) в рамките на политическо споразумение между Съвета на Европа и Великото херцогство на Люксембург, което предоставя в Абатство Ноймюнстер пространство за седалище на новата организация. Първоначално Институтът изпълнява ролята на техническа агенция, координираща процеса на сертификация на маршрутите и популяризация на програмата. През следващите години дейността му се разширява в няколко направления: обучителна академия за повишаване капацитета на създадените културни мрежи, академична мрежа от университети и изследователски центрове, стажантска програма и пр. Институтът успява да привлече финансиране от Европейския съюз за реализацията на стратегически проекти. Предпроектното проучване за развитието на Кирило-Методиевския културен маршрут е разработено в рамките на съвместен проект между Съвета на Европа и Европейския Съюз чрез Генерална дирекция „Регионална и селищна политика“ (DG REGIO) за насърчаване на културния туризъм в европейските макрорегиони и в частност Дунавския регион³.

През следващите две десетилетия са сертифицирани общо 29 културни маршрута, свързващи богата мозайка от разнообразни форми на културно наследство – природни, архитектурни и археологически обекти, музеи, паметници, религиозни храмове, исторически градове, музикални събития, занаяти и традиции. Инициативите за сертифицирането им идват предимно от организации в западноевропейските държави, но мрежите постепенно обхващат и страните от Централна и Източна Европа, доказвайки паневропейския характер на програмата и допринасяйки за сближаването между европейските народи. (Council of Europe (6), 2015). Постигнатите резултати са оценени високо и отбелязани тържествено чрез поредица от научно-образователни събития и културни прояви в различни страни през цялата 2007 г. по повод 20-годишнината от подписването на Декларацията от Сантяго де Компостела. Съветът на министрите към СЕ приема нова резолюция, в която затвърждава изискването европейските културни маршрути да бъдат „тематични“ - организирани около една интегрираща историческа тема (Council of Europe (2), 2007). Посочени са три компонента, които всеки маршрут следва да съдържа, за да бъде удостоен със сертификат: 1/ Водеща тема, която утвърждава европейските ценности и е обща за няколко европейски държави; 2/ Дългосрочен ангажимент и мултидисциплинарен подход при разработването на маршрутите и 3/

³ ROUTES4U. Cultural Routes in the EU macro-regions, Available at: <https://pjp-eu.coe.int/en/web/cultural-routes-and-regional-development> (last view: 09-08-2024).

Наличие на организационна структура – институционализирана партньорска мрежа от физически и юридически лица от различни страни. Очертани са и приоритетите, към постигането на които следва да бъдат насочени усилията на транснационалните мрежи, развиващи културните маршрути през следващите години, а именно:

- сътрудничество в областта на научноизследователската и развойната дейност;
- съхраняване на паметта, историята и европейското наследство;
- културен и образователен обмен за младите европейци;
- съвременни културни и художествени прояви;
- културен туризъм и устойчиво културно развитие.

Само три години по-късно, през декември 2010 г., е създадено Разширеното частично споразумение на Съвета на Европа за културните маршрути (Enlarged Partial Agreement on Cultural Routes of the Council of Europe). Частичните споразумения представляват особена форма на сътрудничество между група страни членки на СЕ за участие в конкретен съвместен проект. От нормативна гледна точка всяко частично споразумение остава официална дейност на организацията, като дейността му се регулира единствено от държавите, които са се присъединили към него и допринасят за формирането на неговия бюджет.

България е сред страните, които полагат началото на Разширеното споразумение за културните маршрути, заедно с Австрия, Азербайджан, Гърция, Италия, Испания, Кипър, Люксембург, Португалия, Русия, Словения, Франция и Черна гора. То има за цел да подпомогне програмата чрез политически ангажимент на участващите страни за „сътрудничество, устойчиво териториално развитие и социално сближаване“, но и чрез усилия за създаването на „нови тематични маршрути и развитието на по-малко известни дестинации“ (Council of Europe (3), 2010). В друга резолюция от 2013 г. са определени конкретни цели и е поставен акцент върху автентичността и експертния опит при проучването на „историческия контекст на маршрутите“ и разработването на „културно и образователно съдържание“ (Council of Europe (5), 2015). Предвидено е провеждането на ежегодни консултативни форуми на високо политическо равнище, които да събират представители на културните маршрути и националните институции, ангажирани с изпълнението на програмата (за България това са Министерство на културата и Министерство на туризма), с представители на международни мрежи за опазване на културното наследство и развитие на културния туризъм, с академичната общност, с регионалните и местните власти на страната домакин⁴.

Отбелязването на тридесетгодишния юбилей от създаването на Програмата става повод за подписването на нов политически документ, в който Комитетът на министрите на Съвета на Европа препотвърждава идеалите, „тържествено заявени в

⁴ Annual Advisory Forums, Available at: <https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/annual-advisory-forum> (last view: 09-08-2024).

Декларацията от Сантяго де Компостела преди 30 години“ и декларира ангажимента си да развие напълно потенциала на културните маршрути като „иновативен подход в областта на културното наследство, устойчивото местно развитие и трансгранично сътрудничество“⁵. В декларацията, подписана в Страсбург на 27 септември 2017 г., отново се говори за ролята на националните държави и подобряването на сътрудничеството с Европейския съюз и с други европейски и международни организации. Всички държави членки на Съвета на Европа са поканени да се присъединят към Разширеното частично споразумение за културните маршрути за постигане на „по-тясно сътрудничеството, основано на ценностите на Съвета на Европа“, за едно по-добро познаване и съхранение на европейското културно наследство и „многостепенното управление на културата и културния диалог на международно, европейско, национално и местно равнище“⁶ (Council of Europe (7), 2017), (Council of Europe (8), 2018).

Фигура 1. Схема на част от културните маршрути на Съвета на Европа с акцент върху Пътя на Кирил и Методий и приоритетите на програмата.

Към инициативата за укрепване на демократичното развитие на Стария континент чрез културен обмен се присъединяват по-голямата част от страните членки на Съвета на Европа, но нейното осъществяване е изправено пред тежки предизвикателства. На 25 февруари 2022 г., непосредствено след инвазията ѝ в Украйна, Съветът на Европа замразява членството на Русия, лишавайки нейния представител от глас в Общото събрание. Само месец по-късно Руската федерация внася изпреварващо уведомление за напускане на организацията, а Комитетът на министрите приема резолюция за отстраняването на страната от всички разширени и частични споразумения (Council of Europe (11), 2022). Към май 2024 г. в

⁵ Declaration by the Committee of Ministers on the 30th anniversary of the Cultural Routes of the Council of Europe (1987-2017), Available at: [https://search.coe.int/cm/#\[%22CoEIdentifier%22:\[%220900001680751a42%22\],%22sort%22:\[%22CoEValidaionDate%20Descending%22\]\]](https://search.coe.int/cm/#[%22CoEIdentifier%22:[%220900001680751a42%22],%22sort%22:[%22CoEValidaionDate%20Descending%22]]) (last view: 09-08-2024).

⁶ Пак там.

Разширеното частично споразумение за културните маршрути членуват 41 държави, от които 40 са страни членки на СЕ (от общо 46 държави). Ливанската република, ангажирана до момента в цели 5 културни маршрута е единственият неевропейски участник в програмата, а Нидерландия има статут на наблюдател. По данни на Европейския институт за културни маршрути в началото на 2024 г. членовете на мрежите, управляващи маршрутите, надхвърлят 3000 физически и юридически лица (Council of Europe (12), 2023).

Пандемията от COVID-19 и дълбоките социални разломи на Европейския континент, белязали началото на последното десетилетие, оставят своя отпечатък върху развитието на Програмата. По време на проведения в хибриден формат десети годишен консултативен форум в Кутайси, Грузия, се говори за „адаптивни и устойчиви културни маршрути“, които съдържат потенциал за „иновации в условията на криза“ като насърчават диалога между градските и селските култури, между регионите в южната, северната, източната и западната част на Европа, между развитите и необлагодетелстваните региони, между културите на мнозинството и малцинствата, между местните и имигрантските култури (Dominioni, 2021). Анализирани са новите модели на културно потребление, отварящи нови пазарни ниши за алтернативни форми на туризъм, включително чрез дигитална трансформация и осигуряване на отдалечен достъп до обектите на културното наследство (Council of Europe (9), 2021), (Council of Europe (10), 2021).

През 2023 г. Съветът на Европа приема промени относно видимостта на бранда, задължавайки сертифицираните мрежи да изписват „Културен маршрут на Съвета на Европа“ до логото на СЕ в своите рекламни-комуникационни материали и публикации. Удължен е и срокът за оценка и ре-сертификация на маршрутите от 3 на 5 години. В допълнение към годишната програма за дейността и годишния отчет, мрежите трябва да представят в секретариата на Разширеното частично споразумение на всеки пет години доклад, на базата на който да се направи оценка на дейността им и установи дали все още отговарят на критериите за европейски културен маршрут (Council of Europe (13), 2023).

С годините сертификатът за „културен маршрут на Съвета на Европа“ се превръща в престижен знак за качество. Участниците в Програмата се радват на тясно сътрудничество с различни международни организации, като Съвета на Европа, Европейския съюз, ЮНЕСКО, Световната организация по туризъм към ООН, ОИСР и др. Икономическото, социалното, екологичното и културното въздействие на създадените маршрути е обект на различни анализи. Доказано е тяхното значение за устойчивото развитие на местните общности чрез разработване на нови дестинации и увеличаване броя на туристите, чрез създаване на нови работни места и съживяване на местното производство, чрез осигуряване на заетост на свързаните с туризма творчески професии и занаяти, развитието на нови културни програми, фестивален, събитийен и творчески туризъм, религиозен, кулинарен и винен туризъм и др. (Council of Europe (4), 2010).

Програмата за културните маршрути на Съвета на Европа не разполага с бюджет за безвъзмездно финансиране или съфинансиране на проекти и инициативи, нито пък осигурява друга форма на финансова помощ за участниците в нея. Подобно на списъка на световното културно и природно наследство на ЮНЕСКО, нейните сертификати са знак за качество и признание за европейска културна стойност, но и възможност за популяризиране на емблематични исторически и природни забележителности, за развитие на нови и непознати дестинации встрани от утъпканите туристически пътеки, свързани тематично с феномени от културната история на всяка отделна държава или регион и възприемани като част от общото европейско културно наследство (Cojocariu, 2015).

Фигура 2. Културните маршрути и икономическия растеж. © Европейски институт за културни маршрути, 2021.

През годините сертифицираните маршрути са доказали своята финансова рентабилност, привличайки средства по различни национални, европейски и международни финансиращи програми. Според обобщените данни от годишните отчети за периода 2017 – 2021 г. културните маршрути са успели да привлекат грантово финансиране надхвърлящо 17 млн. евро (Clarck, 2021). Средствата са използвани за научни и образователни събития, за създаване на нови туристически продукти, за популяризиране на слаборазвити дестинации, за разработване на дигитални приложения и платформи, за организиране и провеждане на религиозни, фолклорни и артистични фестивали, концерти и пр. От своя страна Европейският институт за културни маршрути в Люксембург изпълнява проекти, обезпечени с грантово споразумение между Европейския съюз и Съвета на Европа, бенефициенти по които са и някои от мрежите, координиращи маршрутите (Council of Europe (12), 2023).

Потенциалът на България

Новата визия за опазването на културното наследство като колективен процес, включващ множество разнообразни като профил партньори, е дискутирана и в България в началото на новото хилядолетие. Националната тема на първите за страната Европейски дни на наследството през 2000 г. е „Културни маршрути“ и е посрещната с интерес от представителите на местната власт, неправителствените организации, музеите, библиотеките, туристическите дружества и медиите⁷. Част от програмата на Дните е международното ателие „Културни маршрути на Югоизточна Европа“, проведено в София в рамките на едноименен проект, осъществен с финансовата подкрепа на Фондация „Отворено общество“ (Програма „Изток-Изток“), Програма ФАР и Съвета на Европа, и отличен със знак за качество от белгийската фондация „Крал Бодуен“. Водеща роля в изпълнението на този проект има сдружението „Български национален комитет на ИКОМОС“ (Международния съвет за паметниците на културата и забележителните места)⁸, а в реализирането на дейностите участват експерти от Албания, Босна и Херцеговина, България, Хърватска, Гърция, Македония, Румъния, Словения, Турция и Югославия. В заключителния документ от срещата в София културното наследство е описано като „ресурс за регионално развитие“. Приета е и първата версия на Картата на културните маршрути на Югоизточна Европа, определена като „ценна основа за по-нататъшно развитие на проекта, който би трябвало да има отворен характер, давайки възможност за присъединяване към него и на други страни, близки на региона“ (Final Document, 2000).

В Софийския форум взима участие и тогавашният изпълнителен директор на Европейския институт за културни маршрути Мишел Тома-Пенет (1998 – 2011), което засилва сътрудничеството между Института и експертната мрежа за развитие на културни коридори в Югоизточна Европа под ръководството на проф. д.а.н. арх. Тодор Кръстев. Реализирани са два общи проекта с финансовата подкрепа на правителството на Люксембург: Виртуални културни маршрути на Югоизточна Европа (2005 – 2006) и уебсайт Културни коридори на Югоизточна Европа (2006). В свой доклад от 2007 г. арх. Доника Георгиева съобщава, че през 2005 г. в град Сибиу, Румъния е открит първият ресурсен център на Европейския институт за културни маршрути и е планирано отварянето на втори такъв в град София (Georgieva, 2007). В електронния архив на Института липсват данни за дейността и на двата изнесени центъра, но дори и нереализирано, това намерение доказва стремежа на Института да направи Програмата по-достъпна и по-разпознаваема в източната част на континента. Трябва да отбележим и наличието на политическа воля в българските и румънските институции да работят за пълноценното представяне на местното културно-историческо наследство на европейската карта.

⁷ Европейските дни на наследството се организират от 1985 г. насам съвместно от Европейския съюз и Съвета на Европа, [Available at: <https://www.europeanheritagedays.com/> (last view: 09-08-2024)].

⁸ Българският национален комитет обединява българските членове на Международния съвет за паметниците на културата и забележителните места. Той е формиран през 1964 г., а през 1996 г. е регистриран като сдружение с идеална цел, [Available at: <https://icomos-bg.org> (last view: 09-08-2024)].

Забележителен резултат от този интензивен диалог е разработването на виртуалната карта „Мрежа на европейските културни маршрути“ в мултимедийната лаборатория на Университета по архитектура, строителство и геодезия от колектив с ръководител проф. д.а.н. арх. Т. Кръстев през 2005 г. (Krastev, 2009).

През 2005 г. във Варна е проведен и Регионален форум под мотото "Културните коридори на Югоизточна Европа, общо минало и споделено наследство – ключ към бъдещо партньорство" под патронажа на Президента на Република България Георги Първанов (2002 - 2012), Генералния директор на ЮНЕСКО Коичиро Мацуура (1999 – 2009) и Генералния секретар на Съвета на Европа Тери Дейвис (2004 – 2009) и с представителство от ЮНЕСКО, Съвета на Европа, Европейския съюз и ИКОМОС. С участието на осем президенти и други ръководители на страните от Югоизточна Европа е приета политическа декларация, която очертава рамката на бъдещи съвместни действия, насочени към опазването, устойчивото използване и популяризирането на културните коридори и културното наследство на региона⁹. Освен на международните договори и конвенции, касаещи опазването на културното наследство, авторите на декларацията от Варна се позовават и на ключовата Резолюция (98) 4 на Съвета на Европа, с която се утвърждава Програмата за културните маршрути (Council of Europe (1), 1998). Предвидено е създаването на регионална експертна мрежа с конкретен мандат – разработване на „концептуална и оперативна стратегия за идентифициране, запазване, устойчиво използване и популяризиране на културните коридори“, както и план за действие за практическото ѝ прилагане чрез „интегрирани регионални политики“. Регионалният политически диалог следва да допринесе за популяризирането на културното наследство в сътрудничество с Европейския институт за културни маршрути в Люксембург и други специализирани институции¹⁰.

Макар да не се пренебрегва вече наложилният се термин „културни маршрути“, в подписаните през 2000 г. в София и през 2005 г. във Варна документи се акцентира върху т. нар. „културни коридори“. Понятието „културен коридор“ е лансирано за пръв път от румънския професор Разван Теодореску, а разграничението между двете концепции е направено от проф. Тодор Кръстев, който вероятно е сред авторите на двата текста. За разлика от тематичните културни маршрути, културните коридори са териториални направления, по протежението на които „циркулират културни ценности, идеи и иновации в един постоянен континуитет на връзки, влияния и взаимодействия“ (Krastev, 2009).

По различни причини, които могат да бъдат обект на самостоятелно проучване, в периода 2007 – 2019 г. интензитетът на диалога между България и Европейския институт за културни маршрути в Люксембург спада. Пълноправното членство на страната в Европейския съюз отваря нова страница и осигурява финансови инструменти за реализиране, макар и частично, на някои от идеите,

⁹ Varna Declaration on Cultural Corridors of South East Europe, Common Past and Shared Heritage – a Key to Future Partnership, 21 May 2005, Available at: https://seecorridors.eu/filebank/file_77.pdf (last view: 09-08-2024).

¹⁰ Пак там.

разработени в рамките на концепцията за регионално сътрудничество и развитие на културните коридори. По програмите за трансгранично сътрудничество „Гърция – България 2007-2013“ и „Румъния – България 2007-2013“ е предвидено направление „Интегрирани трансгранични културни туристически маршрути“ макар да няма данни някой от изпълнените по него проекти да има отношение към сертифицираните европейски културни маршрути, пресичащи България. Единственият трансграничен проект с участието на български организации и финансиран от Европейския съюз, довел до сертификат от Съвета на Европа, е свързан с културния маршрут на Римските императори и дунавския път на виното¹¹.

В рамките на едно десетилетие между 2014 – 2024 г. няколко български организации се присъединяват към международните мрежи, развиващи европейските културни маршрути, но няма нито един маршрут, инициран или координиран от България. „Пътят на Кирил и Методий“ става един от 48 културни маршрута на Съвета на Европа през 2021 г., а идеята за неговото създаване се заражда в няколко погранични общини между Чехия и Словакия. През 2013 г. те регистрират асоциация и подават документи, но получават отказ от Съвета на Европа поради ограничения териториален обхват на предложението. През септември 2019 г. Министерството на туризма на Р България организира в София международна конференция с участието на принцесата на Йордания Дана Фирас и директора на Европейския институт за културни маршрути Стефано Доминиони (2015 –), на която са обсъдени възможностите за развитие на нови културни проекти в рамките на Дунавската стратегия. Като резултат, Кирило-Методиевският научен център при БАН се включва активно в инициативата за изграждането на културен маршрут на славянските първоучители и през 2020 г. проф. Славия Бърлиева изготвя предпроектно проучване, очертаващо географските и историческите му граници в Дунавския регион (Barlieva, 2020). Кандидатурата е подадена повторно с участието на представители от България и Гърция и маршрутът получава признание. Носител на сертификата е Асоциация „Европейски културен маршрут на св. Кирил и Методий“, създадена през 2013 г. като юридическо лице с нестопанска цел със седалище в гр. Злин, Чехия. Към момента в асоциацията членуват общински и областни администрации, научно-изследователски центрове, университети, музеи и НПО от 10 страни: България, Гърция, Италия, Северна Македония, Хърватия, Чехия, Словакия, Словения, Полша и Унгария. Кирило-Методиевският научен център при БАН е пълноправен член от 2020 г., а през 2023 г. в нея се присъедини и Археологическият музей „Велики Преслав“.

Към юли 2024 г. български обекти на материалното и нематериално културно и природно наследство са включени в 7 от общо 48 сертифицирани маршрута на Съвета на Европа. Информацията за българското участие е обобщена в таблицата:

¹¹ Проект „The Roman Emperors and Danube Wine Route“ е финансиран от Генерална дирекция „Предприятия и промишленост“ (DG-ENTR) на Европейската Агенция по околната среда и реализиран в периода 01.04.2014 – 30.09.2015 г., [Available at: www.romanemperorsroute.org (last view: 09-08-2024)].

Таблица 1. Българско участие в програмата за културните маршрути на Съвета на Европа към юли 2024 г.

Културен маршрут (BG)	АТРИУМ - Архитектура на тоталитарните режими през 20 век
Културен маршрут (EN)	The ATRIUM - Architecture of Totalitarian Regimes of the 20th Century In Europe's Urban Memory
Година на сертификация	2014
Координираща организация	Община Форли, Италия
Български партньори	Община Димитровград
Уебсайт	https://www.atriumroute.eu
Културен маршрут (BG)	Римските императори и дунавският път на виното
Културен маршрут (EN)	Roman Emperors and Danube Wine Route
Година на сертификация	2015
Координираща организация	Дунавски център за компетенции, Белград
Български партньори	РИМ Русе, Сексагинта Приста
Уебсайт	www.romanemperorsroute.org
Културен маршрут (BG)	Европейски маршрут на индустриалното наследство
Културен маршрут (EN)	ERIH - European Route of Industrial Heritage
Година на сертификация	2019
Координираща организация	Асоциация ERIH, Меербуш, Германия
Български партньори	Няма представител от България
Уебсайт	www.erih.net
Културен маршрут (BG)	Пътят на Кирил и Методий
Културен маршрут (EN)	Cyril and Methodius Route
Година на сертификация	2021
Координираща организация	Асоциация „Европейски културен маршрут на св. Кирил и Методий“, Злин, Чехия
Български партньори	КМНЦ–БАН и Археологически музей „Велики Преслав“
Уебсайт	www.cyril-methodius.cz
Културен маршрут (BG)	Дунавски път от желязната епоха
Културен маршрут (EN)	Iron Age Danube Route
Година на сертификация	2021
Координираща организация	Асоциация Дунавски път от желязната епоха, Загреб, Хърватия
Български партньори	РИМ Русе
Уебсайт	www.ironagedanuberoute.com
Културен маршрут (BG)	Европейски маршрут на жените писателки
Културен маршрут (EN)	Women Writers Route
Година на сертификация	2022
Координираща организация	Културна и туристическа асоциация на жените писателки, Любляна, Словения
Български партньори	Софийски университет
Уебсайт	https://www.womenwriters.eu/

Културен маршрут (BG)	Европейски маршрут на историческите аптеки и лечебните градини
Културен маршрут (EN)	The European Route of Historic Pharmacies and Medicinal Gardens
Година на сертификация	2024
Координираща организация	Aromas Itinerarium Salutis Association (AIS), Валенсия, Испания
Български партньори	Ботаническа градина на БАН
Уебсайт	www.aromassalutis.eu

Включването на България в рамките на общи туристически продукти с други държави, включително и чрез използването на тематични интерпретационни подходи като културните маршрути, е предвидено в Националната стратегия за устойчиво развитие на туризма с хоризонт 2030 г.¹² Сред възможните причини за слабото участие на страната в Програмата за културните маршрути на Съвета на Европа могат да се открият: липсата на последователни и координирани институционални усилия за популяризиране на програмата на национално равнище, включително чрез сътрудничеството между българските участници във вече сертифицираните културни маршрути, липсата на механизъм за безвъзмездно финансиране към самата Програма, непосилно високите такси за членство в някои от мрежите, развиващи културните маршрути. През изминалите пет години КМНЦ–БАН допринесе за развитието на културния маршрут „Пътят на Кирил и Методий“ чрез поредица научно-образователни и популяризаторски инициативи – изследователски проекти, изложби, научни форуми, семинари, юбилейни чествания, международни ученически конкурси и др., финансирани чрез собствени средства или участие в проекти¹³. Особено активно е участието в Програмата на община Димитровград в културния маршрут „АТРИУМ – Архитектура на тоталитарните режими през 20 век“ и на Регионалния музей в Русе, който представлява страната в два европейски маршрута – „Римските императори и дунавският път на виното“ и „Дунавският път от желязната епоха“.

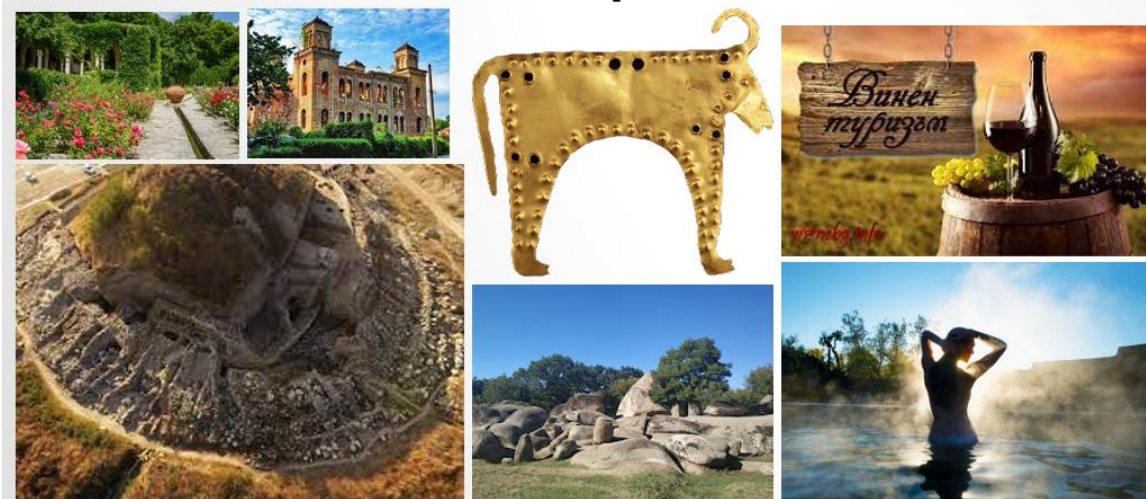
Възможностите за включване на други български научни, културни и бизнес организации, както и на общински и държавни институции в сертифицираните културни маршрути остават неоползотворени. Особено впечатление прави отсъствието на България от маршрути като: Европейски маршрут на еврейското наследство (European Route of Jewish Heritage), Винен туризъм в селските региони (Inter Vitis), Европейски маршрут на гробищните паркове (European Cemeteries Route), Пътеки на праисторическо скално изкуство (Prehistoric Rock Art Trails), Европейски маршрут на термалните градове (European Route of Historical Thermal Towns), Европейски маршрут на мегалитната култура (European Route of Megalithic

¹² Стратегия за устойчиво развитие на туризма в България 2014 – 2030, [Available at: https://www.tourism.government.bg/sites/tourism.government.bg/files/uploads/strategy-policy/strategy_2014-2030_13_05_2014-sled_ms_26_05_2014.pdf (last view: 09-08-2024)].

¹³ Дейности на КМНЦ–БАН, свързани с „Пътя на Кирил и Методий“, са описани в Дигиталното хранилище КИРИЛОМЕТОДИКОН – рубрика „Културни маршрути“, [Available at: <https://repo.kmnc.bg/s/kmnc/page/welcome> (last view: 09-08-2024)].

Culture), Пътят на импресионизма (Impressionism Routes), Пътят покрай желязната завеса (Iron Curtain Trail), Европейски маршрут на историческите градини (European Route of Historical Gardens) и т. н. Емблематични обекти, намиращи се на територията на България, остават невидими на културната карта на Съвета на Европа (Zlateva, 2023).

Потенциалът на България

Фигура 3. Потенциалът на България: колаж от емблематични обекти на природното и културно наследство

Заклучение

Присъствието на България и нейното културно-историческо и природно наследство на картата на културните маршрути на Съвета на Европа остава недостатъчно. Необходими са общи и координирани усилия между държавната и местната власт в партньорство с научните центрове на БАН, университетите, браншовите организации в сферата на туризма и културните организации за по-пълноценно приобщаване. Ползата от участието във вече сертифицирани културни маршрути и иницирането на нови проекти не се състои в бързото усвояване на финансови средства, каквито безспорно са твърде необходими за съхранението на знакови археологически обекти, а изисква дългосрочно стратегическо планиране за развитието на устойчив културен туризъм. В дългосрочен план това ще подкрепи усилията за опазване и социализация на българското материално и нематериално културно наследство, ще подкрепи научните изследвания и образователните инициативи в тази област. Интегрирането на резултатите от реализираните през годините проекти би ускорило усилията за разработването на нови маршрути и за пълноценното представяне на България с нейната богата културна история и природни забележителности.

Barlieva, S. (2020). Feasibility Study on the Cyril and Methodius Route in the Danube Region. Routes 4U Project, funded by the European Union and the Council of Europe, June 2020, 76 p. Available at: <https://rm.coe.int/final-2020-mai-cm-cmr-cyrrill-mathedius-route-m-lv3-1-/16809efaef%0A%0A> (last view: 09-08-2024).

Barlieva, S. (2023). Patyat na Kiril i Metodiy kato kulturna traditsiya i v perspektivata nae din evropeyski kulturen marshrut (in Bulgarian). Kirilo-Metodievski stdii, v. 33 CMNC-BAS, Sofia, 2023, pp. 11-16. // [Бърлиева, С. (2023). Пътят на Кирил и Методий като културна традиция и в перспективата на един европейски културен маршрут. Кирило-Методиевски студии, т. 33, КМНЦ–БАН, София 2023, стр. 11-16.] DOI: <https://doi.org/1059076/2815-3855.2023.33.01>

Bokova, I. (2022). Kulturnite nasledstva – mezhdru poznanie, saprezhivyavane i mestno razvitie (in Bulgarian) In: Kulturni resursi, valorirane na nasledstva i mestno razvitie, ISBN 978-954-8458-56-6, IEFSEM-BAS, Sofia, Bulgaria, 2022, pp. 7-43. // [Бокова, И. (2022). Културните наследства – между познание, съпреживяване и местно развитие. в: Културни ресурси, валоризиране на наследства и местно развитие. ISBN 978-954-8458-56-6, ИЕФЕМ–БАН, София, България, 2022, стр. 7-43].

Clarck, C. (2021). Cultural Routes of the Council of Europe: Connecting European Heritage through Space and Time. Presentation on the International Expert meeting “Bulgarian cultural, historical and natural heritage in the perspective of the cultural routes of the Council of Europe”, Sofia, 24 November, 2022.

Cojocariua, S. (2015). The Development of Cultural Routes: A Valuable Asset for Romania. Procedia Economics and Finance, Volume 32, 2015, Pages 959-967, DOI: [https://doi.org/10.1016/S2212-5671\(15\)01554-3](https://doi.org/10.1016/S2212-5671(15)01554-3)

Council of Europe (1) (1998). Committee of Ministers of the Council of Europe: Resolution (98) 4 On the Cultural Routes of the Council of Europe. Available at: <https://search.coe.int/cm/#{%22CoEIdentifier%22:%2209000016804fca2b%22,%22sort%22:%22CoEValidationDate%20Descending%22%22}> (last view: 09-08-2024).

Council of Europe (2). (2007). Committee of Ministers of the Council of Europe: Resolution CM/Res(2007)12 on the Cultural Routes of the Council of Europe. Avilable at: <https://search.coe.int/cm/#{%22CoEIdentifier%22:%2209000016805d5281%22,%22sort%22:%22CoEValidationDate%20Descending%22%22}> (last view: 09-08-2024).

Council of Europe (3). (2010). Committee of Ministers of the Council of Europe: Resolution CM/Res (2010) 53 on Establishing an Enlarged Partial Agreement on Cultural Routes. Available at: <https://search.coe.int/cm/#{%22CoEIdentifier%22:%2209000016805cdb50%22,%22sort%22:%22CoEValidationDate%20Descending%22%22}> (last view: 9-08-2024).

Council of Europe (4). (2010). Impact of European Cultural Routes on SMEs’ innovation and competitiveness. Available at: <https://rm.coe.int/1680706995> (last view: 09-08-2024).

Council of Europe (5). (2013). Committee of Ministers of the Council of Europe: Resolution CM/Res(2013)66 confirming the establishment of the Enlarged Partial Agreement on Cultural Routes (EPA). Available at:

[https://search.coe.int/cm/#{%22CoEIdentifier%22:\[%2209000016805c69ac%22\],%22sort%22:\[%22CoEValidationDate%20Descending%22\]}](https://search.coe.int/cm/#{%22CoEIdentifier%22:[%2209000016805c69ac%22],%22sort%22:[%22CoEValidationDate%20Descending%22]}) (last view: 9.08.2024).

Council of Europe. (6). (2015). Cultural routes management: from theory to practice. Step-by-step guide to the Council of Europe Cultural Routes. ISBN 978-92-871-8173-2, Council of Europe Publishing, F-67075 Strasbourg Cedex, 2015, p. 208, Available at: <http://book.coe.int> (last view: 09-08-2024).

Council of Europe (7). (2017). Committee of Ministers of the Council of Europe: Declaration by the Committee of Ministers on the 30th anniversary of the Cultural Routes of the Council of Europe (1987-2017). Available at: [https://search.coe.int/cm/#{%22CoEIdentifier%22:\[%220900001680751a42%22\],%22sort%22:\[%22CoEValidationDate%20Descending%22\]}](https://search.coe.int/cm/#{%22CoEIdentifier%22:[%220900001680751a42%22],%22sort%22:[%22CoEValidationDate%20Descending%22]}) (last view: 09-08-2024).

Council of Europe. (8). (2018). Committee of Ministers of the Council of Europe: The European Cultural Heritage Strategy for the 21st century. Recommendation of the Committee of Ministers to member States. Available at: <https://rm.coe.int/european-heritage-strategy-for-the-21st-century-strategy-21-full-text/16808ae270> (last view: 09-08-2024).

Council of Europe. (9). (2021). European Institute of Cultural Routes: Cultural Routes of the Council of Europe Programm: Activity Report: 2021. Available at: <https://rm.coe.int/activity-report-2021-online/1680a5b1d7> (last view: 09-08-2024).

Council of Europe. (10). (2021). Directorate General of Democracy, Enlarged Partial Agreement on Cultural Routes: 10th Annual Advisory Forum - Concept Note. Kutaisi Georgia. Available at: <https://rm.coe.int/forum-concept-note/1680a38587> (last view: 09-08-2024).

Council of Europe. (11). (2022). Committee of Ministers of the Council of Europe: Resolution CM/Res(2022)3 on legal and financial consequences of the cessation of membership of the Russian Federation in the Council of Europe. Available at: [https://search.coe.int/cm/#{%22CoEIdentifier%22:\[%220900001680a5ee2f%22\],%22sort%22:\[%22CoEValidationDate%20Descending%22\]}](https://search.coe.int/cm/#{%22CoEIdentifier%22:[%220900001680a5ee2f%22],%22sort%22:[%22CoEValidationDate%20Descending%22]}) (last view: 09-08-2024).

Council of Europe. (12). (2023). European Institute of Cultural Routes: Cultural Routes of the Council of Europe Programm: Activity Report: 2023. Available at: <https://rm.coe.int/cultural-routes-of-the-council-of-europe-2023-activity-report/1680af2e20> (last view: 09-08-2024).

Council of Europe. (13). (2023). Committee of Ministers of the Council of Europe: Resolution CM/Res(2023)2 revising the rules for the award of the “Cultural Route of the Council of Europe” certification. Available at: [https://search.coe.int/cm/#{%22CoEIdentifier%22:\[%220900001680aacea6%22\],%22sort%22:\[%22CoEValidationDate%20Descending%22\]}](https://search.coe.int/cm/#{%22CoEIdentifier%22:[%220900001680aacea6%22],%22sort%22:[%22CoEValidationDate%20Descending%22]}) (last view: 09-08-2024).

Dominioni, S. (2021). Resilient and Sustainable Cultural Routes – Innovating Out of Crisis.

Final Document. (2000). International workshop “Cultural itineraries of South-Eastern Europe”, Sofia, 16-17 September 2000. Available at: https://www.icomos-bg.org/filebank/att_23.pdf (last view: 09-08-2024).

Ganeva-Raycheva, V., Bokova, I., Nenov, N. (2022). Kulturni resursi, valorizirane na nasledstvata na nasledstva i mestno razvitie (in Bulgarian), ISBN 978-954-8458-56-6, IEFSEM-BAS, Sofia, Bulgaria, 2022, p. 245. // [Ганева-Райчева, В.; Бокова, И.; Ненов, Н.

(2022). Културни ресурси, валоризирани на наследства и местно развитие. ISBN 978-954-8458-56-6, ИЕФЕМ–БАН, София, България, 2022, стр. 245].

Georgieva, D. (2007). Evropeyski kulturni marshruti programa na Saveta na Evropa: Spodeleno nasledstvo i obshto evropeysko badeshte (in Bulgarian). Prezentatsiya na Regionalen forum "Transbalkanski kulturen koridor Gartsiya – Bulgariya - Rumaniya" 16-17 noemvri 2007, Plovdiv, Bulgaria. // [Георгиева, Д. (2007). Европейски културни маршрути програма на Съвета на Европа: Споделено наследство и общо европейско бъдеще. Презентация на Регионален форум „Трансбалкански културен коридор Гърция – България – Румъния“, 16-17 ноември 2007, Пловдив]. Available at: https://seecorridors.eu/filebank/file_330.pdf (last view: 09-08-2024).

Krastev, T. (2009). Kulturno nasledstvo: obrazovanie – nauka – opazvane, integrirani v turizma (Heritage: ESPRIT) (in Bulgarian). Elektronno izdatelstvo LiterNet, Varna, Bulgaria, 2009, ISBN 978-954-304-355-2. // [Кръстев, Т. (2009). Културно наследство: образование - наука - опазване, интегрирани в туризма (Heritage: ESPRIT). Електронно издателство LiterNet, Варна, България, 2009, ISBN 978-954-304-355-2]. Available at: https://litenet.bg/ebook/kulturno_nasledstvo/index.html (last view: 09-08-2024).

Zlateva, E. (2023). Balgarskoto kulturno-istoricheskoto i prirodno nasledstvo v perspektivata na kulturnite karshruti na Saveta na Evropa (in Bulgaria). Palaeobulgarica, XLVII (2023), 2. CMNC-BAS, p. 165-172. // [Златева, Е. (2023). Българското културно-историческо и природно наследство в перспективата на културните маршрути на Съвета на Европа. Palaeobulgarica, XLVII (2023), 2. КМНЦ–БАН, с. 165-172]. DOI: <https://doi.org/10.59076/2603-2899.2023.2.11>

Елка Златева

Кирило-Методиевски научен център
при Българска академия на науките, България
ул. „Московска“ 13 а, София, 1000, България

ORCID <https://orcid.org/0009-0008-9596-2515>

zlatevaelka@gmail.com

AUTHOR'S DATA WERE PUBLISHED ACCORDING GDPR RULES AND PUBLICATION ETHICS OF THE JOURNAL (<http://www.math.bas.bg/vt/kin/>)

Received: 20 August 2024

Accepted: 27 December 2024

Published: 30 December 2024

DOI: <https://www.doi.org/10.55630/KINJ.2024.100203>

Title, Abstract and Keywords in Bulgarian

КУЛТУРНИТЕ МАРШРУТИ НА СЪВЕТА НА ЕВРОПА – ЕДНА НЕОПОЛЗОТВОРЕНА ВЪЗМОЖНОСТ ЗА ПРЕДСТАВЯНЕ НА БЪЛГАРСКОТО КУЛТУРНО-ИСТОРИЧЕСКО НАСЛЕДСТВО

Резюме: Програмата за културните маршрути на Съвета на Европа, стартирала през 1987 г., е едно „пътешествие във времето и пространството“, свързващо европейските граждани в духа на културното разнообразие и споделените ценности. Нейната мисия е опазването на културното и природното наследство, насърчаването на межкултурния диалог и общата европейска идентичност. До момента са сертифицирани 48 европейски културни маршрути, но присъствието на България на тази паневропейска културна карта е недостатъчно забележимо. Докладът изследва потенциала на страната за включване в програмата и проблематизира необходимостта от общи и координирани усилия между държавната и местната власт в партньорство с бизнеса и научните центрове за по-пълноценно приобщаване, опазване и социализация на българското материално и нематериално културно наследство на европейско равнище.

Ключови думи: културен туризъм, културни маршрути, Кирил и Методий.

KIN Journal, 2024, Volume 10, Issue 2

Science Series Cultural and Historical Heritage: Preservation, Presentation, Digitalization

Научна поредица Културно-историческо наследство: опазване, представяне, дигитализация

Научная серия Культурное и историческое наследие: сохранение, презентация, оцифровка

Editors

Prof. PhD. Petko St. Petkov

Prof. PhD. Galina Bogdanova

Редактори/съставители

проф. д-р Петко Ст. Петков

проф. д-р Галина Богданова

Copy editors

Assist. prof. PhD. Nikolay Noev

PhD. Paskal Piperkov

PhD Vesela Georgieva

Технически редактори

гл. ас. д-р Николай Ноев

д-р Паскал Пиперков

д-р Весела Георгиева

© Editors, Authors of Papers, 2024

© Редколегия, Авторски колектив, 2024

Published by

Institute of Mathematics and Informatics

at the Bulgarian Academy of Sciences,

Sofia, Bulgaria

Издание на

Институт по математика и

информатика при Българска академия на

науките, София, България

<http://www.math.bas.bg/vt/kin/>

ISSN: 2367-8038